

Karolina Kazik

Uniwersytet Wrocławski/ Polska

Pojęcie językowego obrazu świata z perspektywy kognitywistycznej oraz jego zastosowanie w tłumaczeniu poezji¹

DOI: 10.23817/strans.12-19

Received: 26.08.2021

Accepted: 15.09.2021

Na rynku wydawniczym w Polsce ukazało się dotychczas wiele publikacji naukowych z dziedziny przekładoznawstwa, językoznawstwa kognitywnego czy językowego obrazu świata. Recenzowana monografia wypełnia natomiast lukę w opracowaniach dotyczących analizy i tłumaczenia tekstów artystycznych. To nowatorski podręcznik adresowany zarówno do praktykujących tłumaczy literatury pięknej, jak i dla nauczycieli oraz studentów, chcących pogłębić wiedzę na temat przekładu artystycznego, zwłaszcza w kwestii wyobraźni i interpretacji tłumacza w procesie tłumaczenia. Niewątpliwą zaletą kompendium jest jego praktyczny wymiar oraz nacisk na często pomijaną kwestię zaangażowania obrazowości myślenia, która w ujęciu kognitywnym jest konstruowana przez dany język. Ponadto autorka nie ogranicza się do przedstawienia problemów tłumaczenia tekstów polskich na język angielski związanych z jednym konkretnym motywem, lecz omawia zjawisko przydatności językowego obrazu świata na przykładzie wierszy Wisławy Szymborskiej, zawierających elementy takie jak *kamień* i *chmura*. Książka składa się z wstępu, pięciu rozdziałów, uwag końcowych i wniosków, bibliografii oraz indeksu osobowego. Publikacja ma przemyślany, przejrzysty i logiczny układ, gdyż rozdziały uporządkowano według problemów pojawiających się na różnych etapach kognitywistycznego podejścia do analizy i interpretacji tekstów źródłowych.

Pierwszy rozdział traktuje o kwestiach terminologicznych leżących u podstaw językowego obrazu świata. We wprowadzeniu autorka prezentuje rys historyczny pojęcia, odwołując się do klasycznych teorii Humboldta, Weisbergera i Sapira-Whorfa. Pierwsze ustalenia odnosiły się do badań nad strukturą języka, wyraźnie stawiając go w opozycji do zbioru słów, akcentując przede wszystkim jego twórczy charakter. W dalszej części zostały przedstawione definicyjne fundamenty JOS, opierające się głównie na dokonaniach polskich lingwistów, takich jak Janusz Anusiewicz, Jerzy Bartmiński, Renata Grzegorzczkowska i Anna

1| Gicala, Agnieszka (2018). *Przekładanie obrazu świata. Językowy obraz świata w przekładzie artystycznym*. Kraków: Universitas. 225 S.

Wierzbicka. Autorka słusznie zauważa, że rekonstrukcja JOS jest procesem złożonym, angażującym narzędzia do badania konkretnego materiału dostarczanego przez system językowy, ankiety i teksty, co jest determinującym czynnikiem kształtującym subiektywny sposób konceptualizacji rzeczywistości przez tłumacza. Dzięki przyjęciu szerokiej perspektywy oglądu badaczka zauważa, że w dokonaniach polskich badaczy nie pomija się tak istotnych kwestii jak właściwości semantyczne słownictwa nazywającego percepcyjne doświadczanie rzeczywistości. Ponadto Gicala w przystępny i jasny sposób wyjaśnia zastosowanie JOS w krytyce i dydaktyce przekładu, wyraźnie różnicując pomiędzy obiektywizmem epistemologicznym a subiektywizmem.

Rozdział drugi jest poświęcony zasadności zastosowania JOS do badań nad tekstami literackimi. Rozpoczyna go klasyfikacja warunkująca spójność tego rodzaju tekstów, natomiast wywody w dalszej części ograniczają się do obszarów zainteresowań poetyki kognitywnej. Czytelnik znajdzie tutaj charakterystykę potencjalnych problemów tłumaczeniowych oraz możliwości ich uniknięcia poprzez poszerzanie doświadczeń kulturowych. W tym miejscu należy skupić szczególną uwagę na skonstruowanym przez autorkę *modelu kultury jako góry lodowej* na podstawie koncepcji Davida Katana (1999/2009), uwypuklającym nie tylko szerokie spektrum czynników determinujących posunięcia translatorskie tłumacza, ale także akcentującym nieuświadomione znaczenia językowo-kulturowe, które mogą dla tłumacza stanowić trudności w zachowaniu ciągłości komunikacyjnej tekstu wyjściowego w translacie. Powyższa teoria jest konfrontowana z zaproponowaną przez autorkę „metaforą dwóch gór lodowych” (Gicala 2018: 58), polegającą na uwzględnieniu przez tłumacza w ramach strategii translacyjnej aspektów kultury źródłowej jak i docelowej, wraz z implikowanymi przez nie konceptualizacjami. Zabieg ten determinuje według autorki kolejne etapy translacji. Językowy obraz świata ma więc umożliwić translatorowi analizę par konceptów oraz gromadzenie wiedzy na podstawie m.in. relewantnych w danym przypadku tekstów kultury. Tak skonstruowana strategia nawiązuje do metody kateny, opracowanej przez Agatę Brajerską-Mazur (2012), a polegającą na recepcji tekstów krytycznych powstałych na temat oryginału i translatu, w celu uwypuklenia najważniejszych cech strukturalno-semantycznych tłumaczonych tekstów. Dzięki temu tłumacz poszerza swój repertuar możliwości postępowania w odniesieniu do konkretnych wierszy, czyli utworów, których spójność wyznaczana jest „przez cały system relacji semantycznych, które ze swej natury nie są linearne: to na przykład spójność na poziomie symbolicznym, metaforycznym i intertekstualnym, ale przede wszystkim – spójność wyznaczana przez sytuację liryczną, rolę podmiotu” (Korwin-Piotrowska 2011: 67). Mając na uwadze powyższe stwierdzenie, Gicala podejmuje próbę charakterystyki poezji Wisławy Szymborskiej wykorzystując pojęcie językowego obrazu świata. Zaproponowane aspekty tekstowe i pozatekstowe twórczości noblistki uwypuklają

nie tylko jej styl, ale przede wszystkim ironiczny wymiar poezji, sygnalizowany licznymi aluzjami, neologizmami, metaforami czy ironią. Z tego też względu autorka w sposób słuszny i uzasadniony, podejmuje w tym odniesieniu zagadnienia krytyki przekładu. Dowodzi przy tym, iż elementy poetyckiego świata Szymborskiej są wynikiem przemyślanej koncepcji, w związku z czym narzędzia dostarczane przez JOS pozwolą na pełną analizę wierszy poetki, nie tracąc z oczu subtelnych wskazówek językowych. Badaczka analizuje cechy twórczości noblistki odwołując się m.in. do takich znawców jak Marian Stala, Wojciech Ligęza czy Michał Rusinek. Przywołane przez autorkę szerokie spektrum polemiki naukowej dotyczącej analizowanej twórczości pozwala wywnioskować, że struktura argumentacyjna monografii jest logiczna, co umożliwiła etapami zgłębiać tematykę badań.

W kolejnym rozdziale autorka koncentruje się na analizie zastosowania językowego obrazu świata, z rozróżnieniem na jego standardowy oraz niestandardowy wymiar, w odniesieniu do angielskich przekładów wierszy Szymborskiej z leksemem *kamień*. Autorka słusznie zauważa, że tekst artystyczny jako wyraz niestandardowego JOS, wymaga szerszego spojrzenia, polegającego na interpretacji oryginału i przenoszeniu własnego rozumienia tłumacza do tekstu przekładu. Omówione w tym miejscu problemy, autorka nie tylko zilustrowała odpowiednio dobranymi przykładami z języka angielskiego, ale i przedstawiła polskie koncepty kamienia, skały i głazu. Dzięki temu znaczącą pozycję zajmuje prezentacja istotnego dla czytelnika wykorzystania instrumentarium badawczego JOS, zaś analizy samych przekładów wiersza „Rozmowa z kamieniem” dokonano w sposób szczegółowy, prezentując w formie tabelarycznej tłumaczenia na język angielski z jednej strony duetu translatorskiego Stanisław Barańczak i Clare Cavanagh oraz z drugiej strony Joanny Trzeciak. Gicala dzięki przeprowadzeniu ankiety dotyczącej językowego obrazu świata leksemu *rock* i *stone* formułuje wniosek, że wyniki wykazują zbieżności z materiałem słownikowym, co znajduje potwierdzenie w sposobie konceptualizacji tych leksemów przez tłumaczy i konsekwencji tego wyboru dla zastosowania idiomów oraz metafor (Gicala 2018: 130).

Rozdział piąty to analiza oryginału i angielskich przekładów wiersza Wisławy Szymborskiej pt.: „Chmury”, przeprowadzona zgodnie z tą samą tezą o przydatności zarówno standardowego, jak i niestandardowego JOS dla tekstów artystycznych i jego przekładów. Autorka szczegółowo przedstawiła trudności dotyczące tłumaczenia wspomnianych już elementów tekstu wyjściowego, sprawiających szczególne trudności tłumaczom i mających niebagatelny wpływ na ich proces decyzyjny. Rozdział zamyka zestawienie kilku tłumaczeń wspomnianego już wiersza na język angielski w formie tabelarycznej, które rzuca nowe światło na oryginał i wydobywa te elementy językowego obrazu świata, które w analizie monolingwalnej najczęściej nie są dostatecznie omawiane lub pozostają niezauważone. Przytoczony już wcześniej subiektywizm Gicala łączący

wprawdzie z językoznawstwem kognitywnym, przywołując m.in. Elżbietę Tabakowską (2001) i wskazując na wspólne dla językoznawców kognitywnych i badaczy językowego obrazu świata założenia. Za deficytowe można by jednakże uznać nierozwinięcie kwestii obiektywizmu oraz stopnia jego osiągnięcia w analizie przekładów. Optymalną kategorią byłaby intersubiektywność, postulowana m.in. przez Hansjörga Bittnera (2014), czy też modele oceny jakości tłumaczeń zaproponowane przez Juliane House (2015).

Mimo kilku uchybień, istotną wartość wnoszą uwagi końcowe i wnioski zamieszczone zamiast zakończenia, mające charakter rekomendacji dla tłumaczy. Autorka podsumowuje podręcznik praktycznymi wskazówkami w pracy tłumacza. Dzięki temu adepci sztuki translatorskiej zyskują świadomość różnych sposobów poszukiwania wiedzy o słowie i mechanizmach jego konceptualizacji. Należy zwrócić uwagę, że badaczka niejednokrotnie podkreśla wagę umiejętności posługiwania się językowym obrazem świata, ponieważ dostarcza on niezbędnych narzędzi na różnych etapach procesu przekładu, uwydatniając heterogeniczność kompetencji, jakie powinien posiadać tłumacz.

Podsumowując powyższe rozważania można bez wahania przyjąć, iż monografia Agnieszki Gicali celnie, choć nie bezkonkurencyjnie, wpisuje się w kanon naukowych dyskursów zorientowanych na praktykę i dydaktykę tłumaczenia literackiego. Wartość praktyczną recenzowanej publikacji podnoszą liczne przykłady pochodzące z działalności translatorskiej i dydaktycznej autorki. Dodatkowym atutem jest uniwersalny charakter publikacji, a także to, że zagadnienia teoretyczne w ramach monografii zostały przekazane klarownym językiem w zwartej formie. Recenzowana monografia jest godna polecenia ze względu na wysoki poziom merytoryczny prezentowanych treści oraz wskazania na implikacje dydaktyczne w zakresie kształcenia adeptów zawodu tłumacza.

Bibliografia

- Bittner, Hansjörg. (2014). „Das Problem der Subjektivität bei der Beurteilung von Übersetzungen“. W: *Studia Translatorica* 5. S. 21–35.
- Bittner, Hansjörg (2020). *Evaluating the Evaluator. A Novel Perspective on Translation Quality Assessment*. New York.
- Brajerska-Mazur, Agata (2012). *Filutka z filigranu paraduje w cudzym losie. Wiśława Szymborska w anglojęzycznym przekładzie Stanisława Barańczaka i Clare Cavanagh*. Lublin.
- House, Juliane. (2015). *Translation Quality Assessment*. New York.
- Katan, David (1999). *Translating cultures: an introduction for translators, interpreters and mediators*. Manchester.
- Katan, David (2009). „Translation in intercultural communication”. W: Munday, J. (red.) *The Routledge Companion to Translation Studies*. London. S. 74–92.

- .....
- Korwin-Piotrowska, Dorota (2011). *Poetyka – przewodnik po świecie tekstów*.
Kraków.
- Tabakowska, Elżbieta (2001). *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*.
Kraków.

Karolina Kazik

Uniwersytet Wrocławski
Instytut Filologii Germańskiej
Zakład Translatoryki i Glottodydaktyki
pl. Nankiera 15b
50-140 Wrocław
karolina.kazik@uwr.edu.pl
ORCID: 0000-0002-0040-4510